

Lietuviškų matematikos studijų pradžia: Zigmas Žemaitis ir Aukštieji kursai Kaune

Juozas Banionis

Vytauto Didžiojo universitetas,

Švietimo akademija

Pranešimo tikslas – atskleisti lietuviško universiteto pirmtako – Aukštųjų kursų Kaune atsiradimo aplinkybes, pabrėžiant jų sumanytojo ir vieno organizatorių – Zigmo Žemaičio nuopelnus. Detaliau aptariama matematikos studijų juose padėtis. Ruošiant tekstą panaudota archyvinė medžiaga, to meto spauda bei remiamasi publikuotais kitų tyrėjų darbais.

XX a. pirmąkart vėl iškilus Lietuvos valstybei nepavyksta nuo 1919 m. sausio 1 d. Vilniuje atgaivinti lietuvišką universitetą. Mūsų valstybės istorinėje sostinėje ilgam įsitvirtina lenkų valdžia, ten retėja ir lietuvių šviesuomenės gretos, o vos metus gyvuojanti jaunoji Lietuvos valstybė, laikinai savo sostinę priverstinai perkėlusį į Kauną, dar toliau buvo varginama Nepriklausomybės karo kovų. Todėl šiuo metu Lietuvos respublikos vyriausybei pirmiausia tenka rūpintis krašto gynyba, pertvarkyti ar naujai organizuoti valstybinį aparatą, atidedant aukštosios mokyklos kūrimo klausimus ateičiai, t. y. net trejiems metams. Kita vertus, dabar, kai Kaune jau telkėsi visas Lietuvos kultūrinis ir intelektualinis gyvenimas, nebuvo galima šitiek išlaukti. Savos valstybės nepriklausomybę reikėjo ne tik apginti, bet ir kurti jos dvasinę nepriklausomybę, o tam buvo būtina plėsti šviesuomenės sluoksnį, rūpinantis specialistų rengimu įvairiausioms valstybinio gyvenimo sritims.¹ Anot to meto amžininkų: „šimtai jaunų piliečių, pradėjusių prieš karą ar per patį Didįjį karą [turimas omenyje Pirmasis pasaulinis karas- J.B.] eiti mokslus Aukštosiose mokyklose svetur, laukė progos baigti pradėtą mokslą, kiti šimtai Lietuvos jaunimo, baigusio ar baigiančio aukštesniąsias mokyklas troško tolimesnio mokslo“². Taigi neatsitiktinai susispietusiai lietuvių šviesuomenei laikinojoje sostinėje 1919 m. rugsėjo mėn. ir subręsta mintis steigti Lietuvos aukštuosius kursus Kaune visuomenės pastangomis. Šio sumanymo įgyvendinime lyderystės imėsi Kauno komercijos mokyklos direktorius, matematikas Zigmas Žemaitis (1884-1969).

¹ Z. Žemaitis. *Lietuvių tautos paskirtis*. Paskaita I-jam Pasaulio Lietuvių Kongresui. Kaunas, 1935, p. 6.

² B. Čėsnyš. Lietuvos universiteto įsikūrimas ir pirmi gyvenimo metai. *Lietuva*. 1923. Vasario 20, p. 3.

Zigmo Žemaičio kelias į mokslą

Jis buvo gimęs Aukštaitijos rytuose, Švenčionių apskrityje Tverečiaus valsčiaus Daktorių kaime gausioje ūkininkų Agotos ir Juozapo Žemaičių šeimoje, kurioje dar užaugo keturi broliai ir trys seserys. Skaityti, kaip ir daugelis to meto Lietuvos šviesuolių, pradėjo mokytis iš lenkiškos maldaknygės bei lietuviško maldyno „Aukso altorius“, o pradžios mokslus baigė 1896 m. rusiškoje Tverečiaus trijų skyrių liaudies mokykloje. Tėvai, patariamai vietinio klebono, žinomo knygnešio, kunigo Jono Burbos, nusprendė Zigmą leisti vyresniojo brolio Liudviko pėdomis ir pasiuntė mokytis vaistininkystės.³ Dėl to jis nuvyksta į Vilnių, kur jau vaistinės provizoriaus padėjėju įsitaisęs brolis, o šiam susiruošus vykti į Odesą, žymųjį visos Rusijos imperijos uostą, ten atsiduria ir Zigmą. Čia buvo lemta pasikeisti ir gyvenimo planams, kurie kurti jaučiant tikrąjį pašaukimą. 1903 m. prie Odesos apygardos švietimo kuratorijos Zigmą išlaiko brandos egzaminus eksternu ir pasuka į ten veikusį Novorosijsko universiteto Fizikos matematikos fakultetą, kuriame pasiryžta matematikos studijoms. Jo gabumai šitam dalykui buvo ženklūs dar besimokant Tverečiuje, kur tekdavę kitiems aiškinti nelengvas skaičiavimo ar kitas uždavinių vingrybes.⁴ Studijų metais paskatintas žemiečio (gimusio Šiauliuose) žymaus rusų geometro Benjamino Kagano (Венъямін Фалькович Кáган; 1869-1953) buvo palinkęs į mokslinę sritį – domėjosi neeuclidine geometrija⁵, bet traukė ir gyva lietuviška visuomeninė veikla (1903-1905 m. reikėsi nelegaliame Odesos lietuvių studentų ratelyje)⁶, o per tai pateko caro valdžios nemalonėn. Savo universitetines studijas jis 1909 m. baigė, parašydamas diplominį darbą „Begalinių mažybių metodo taikymas, tiriant kūgio pjūvių savybes“.⁷ Kaip gabus studentas, lenkų kilmės profesoriaus Jano Slešinskio (Jan Śleszyński; 1854—1931) buvo kalbinamas tęsti mokslinę veiklą universitete.⁸ Tačiau nesulaukęs valstybinės paramos, grįžta į Vilnių ir pasineria į pedagoginę veiklą – gavo darbo keliose mokyklose, tarp jų mokė matematikos ir privačioje mergaičių gimnazijoje. Be to įsitraukė į Lietuvių mokslo draugijos, kurioje aktyviai veikdamas, jungėsi į iškiliųjų lietuvių plejadą ir įsijungė į būsimos Lietuvos Respublikos kūrimo sūkurį.

Kilus Didžiojo karo audrai, jis atsidūrė toje šviesuomenės dalyje, kurioje dauguma buvo pedagogų ir kurie pasitraukė į Rusijos gilumą, į Voronežą. Ten inicijuojant Dūmos nariui

³ A. Ažubalis. Aukštojo mokslo lietuvių kalba organizatorius, pirmasis Lietuvos matematikos pedagogas. *Mokslo Lietuva*. 2014. Liepos 20, p.3.

⁴ Ibid.

⁵ MGF tarybos 1922 m. kovo 9 d. posėdžio protokolas. VUB RS, F. 96. VDU-1, p. 16.

⁶ Žemaitis Z. *Lietuvių tautos paskirtis*. Paskaita I-jam Pasaulio Lietuvių Kongresui. Kaunas, 1935, p. 5.

⁷ MGF tarybos 1922 kovo 9 d. posėdžio protokolas. LCVA, F. 96. VDU-1, p. 16; *Zigmas Žemaitis*. [Straipsnių rinkinys]. Ats. red. A. Piročkinas. Pažymėjimas apie Z. Žemaičio išsilavinimą vidurinėje ir aukštojoje mokykloje (faksimilė). Vilnius, 1979, įklija prie p. 128.

⁸ J. Kubilius. Profesorius Zigmą Žemaitis. *Lietuvos matematikos rinkinys*, 45 tomas, 2005, p. 14; Zigmą Žemaitis. Bibliografijos rodyklė ir fotografijų rinkinys. Vilnius, 2008, p. 15.

Martynui Yčui (1885–1941) kūrėsi Komitetas karo pabėgėliams lietuviams remti ir atsirado lietuvių karo pabėgėlių gimnazija. Jos pedagogų gretas, suburtas iš pasitraukusių garsių lietuvių mokytojų, papildė ir Z. Žemaitis.⁹ Palaikydamas Lietuvių vyriausiosios tarybos Rusijoje (1917 m. lapkritį - 1919 m. kovą veikė Voroneže, bet bolševikų buvo nepripažinta) nuostatas kelti Lietuvos klausimą¹⁰, jis rūpinosi būsimos tautinės mokyklos ateitimi ir gilinosi į lietuviško švietimo reikalus. Kalbininkui Jonui Jablonskui vadovaujant, prisidėjo prie nacionalinės mokyklinės matematikos terminijos kūrimo.¹¹ 1918 m. birželį sugrįžta į Lietuvą ir apsisotjo gimtojoje Aukštaitijoje, kur Švenčionyse nuo rugsėjo rūpinosi gimnazijos steigimu, o ją įsteigus 1919 m. sausį tapo jos vadovu. Tuo pat metu Z. Žemaitis, lankydamasis Vilniuje dalyvauja ir svarstymuose dėl universiteto senojoje Lietuvos sostinėje atkūrimo. Nacionalinės aukštosios mokyklos steigimo klausimas jį jaudino dar studijų laikais ir apie tai ne kartą buvo rašęs atgautoje lietuviškoje periodikoje (Vilniaus žiniose, Lietuvos žiniose).¹²

Tačiau, kaip jau minėta, ypatingai sunki jaunos valstybės padėtis užtvėrė kelią Vilniaus universiteto atgaivinimui ir visas nacionalinio gyvenimo centras priverstinai persikėlė į Kauną. Toliau tebesitęsiant grėsmingiems neramumams visame Vilniaus krašte – 1919 m. pavasarį Švenčionių apylinkėse įsiviešpatauja bolševikai, o po to 1919 m. balandį senojoje Lietuvos sostinėje įsitvirtina lenkai, todėl tų pačių metų vasarai einant į pabaigą ir pačiam Z. Žemaičiui tenka apsispręsti bei pasitraukti į Kauną. Ten jis rugpjūčio 31 d. duoda sutikimą vadovauti komercinei mokyklai, įsteigta visuomeninės komercinės draugijos komiteto.¹³ Dirbdamas mėgstamą pedagogo darbą ir dėstydamas matematiką, Z. Žemaitis nerimo, toliau linko prie jo gyvenime užsibrėžtos svarbia veiklos – neatsisakydamas minties atgaivinti aukštąją mokyklą Lietuvoje bei toliau kūrė šios idėjos įgyvendinimo planus Vėliau jis įvardins tai, kaip lietuvių tautos paskirtimi ateičiai, ir apibrėš pilnutinio žmogaus, susiformavusio savoje valstybėje, svarbą bei nurodys priedermę „visapusiškai auklėti savo vaikus, ugdyti juos sąmoningais, dorais, jautriais ir ryžtingais, žodžiu pilnutiniais žmonėmis“¹⁴.

Pakeliui į universiteto kūrimą: Aukštųjų mokslų draugija

1919 m. rugsėjį Z. Žemaitis, artindamas aukštosios mokyklos steigimą, įteikia Juozui Tūbeliui, tuo metu einančiam švietimo ministro pareigas, memorandumą, kuriame pagrįstai išdėsto

⁹ Ibid. p. 15; p. 16.

¹⁰ A. Ažubalis. Aukštojo mokslo lietuvių kalba organizatorius, pirmasis Lietuvos matematikos pedagogas. *Mokslo Lietuva*. 2014. Liepos 20, p.3.

¹¹ J. Banionis. *Matematikos mokslo raida Lietuvoje 1920-1940 m.* Vilnius, 1994, p. 33.

¹² J. Kubilius. Profesorius Zigmas Žemaitis. *Lietuvos matematikos rinkinys*, 45 tomas, 2005, p. 14; *Zigmas Žemaitis*. [Straipsnių rinkinys]. Ats. red. A. Piročkinas. Vilnius, 1979, p. 41.

¹³ *Zigmas Žemaitis*. Straipsnių rinkinys. Ats. red. A. Piročkinas. Vilnius, 1979, p. 152.

¹⁴ Z. Žemaitis. *Lietuvių tautos paskirtis*. Paskaita I-jam Pasaulio Lietuvių Kongresui. Kaunas, 1935, p. 8.

lietuviško universiteto kūrimo būtinybę, nurodo jo kūrimo bei veiklos gaires. Įteiktame dokumente pabrėžta, jog „greta įprastinių humanitarinių ir socialinių mokslų bei medicinos fakulteto turėtų būti tuojau atidaryti fizikos-matematikos, gamtos ir agronomijos fakultetai“¹⁵. Greta to sektiniais pavyzdžiais siūlyta tiek Vakarų (Sorbonos), tiek ir Rytų (Kazanės) universitetų patirtis, viliantis, kad ir įkurtoji Lietuvos nacionalinė aukštoji mokykla sulauks rimtų mokslininkų.

Netrukus 1919 m. spalio 3 d., atsiliepiant į sumanymą, švietimo ministerija patvirtina Kauno universiteto kursų komisiją. Jos sudėtin be Zigmo Žemaičio pakviečiami pedagogas Pranas Mašiotas, farmacininkas Petras Raudonikis, pedagogas Jonas Vabalas-Gudaitis ir filologas Eduardas Volteris¹⁶. Pastaroji organizacinė komisija, patyrusi pritarimą vyriausybėje¹⁷, spalio 6-7 d. Lietuvos dienraštyje poroje straipsnių paskleidė žinią apie Kaune organizuojamus universiteto kursus. Įkandin jiems, netrukus – 1919 m. spalio 8 d., siekiant sutelkti gausesnį įvairių profesionalų būrį, sušaukiamas ir lietuvių mokslo inteligentijos ir visuomenės susirinkimas, kuriame apsvarstyti būsimų *Aukštųjų kursų* (AK) steigimo klausimai. Konstatuojant sudėtingą valstybės padėtį ir jos ribotas galimybes teikti materialinę paramą, suburiama šiam tikslui visuomeninė organizacija – *Aukštųjų mokslų draugija* (AMD), o jos globai pavesti AK nusprendžiama traktuoti kaip draugijos laikinuosius kursus. Šiems organizuoti išrinkta platesnė, iš įvairesnių mokslų sričių AK vykdomoji komisija (be jau paminėtų J. Vabalos-Gudaičio, E. Volterio, Z. Žemaičio į ją patenka gamtininkas Tadas Ivanauskas, medikas Jurgis Alekna, teisininkas Augustinas Janulaitis ir inžinierius Kazimieras Vasiliauskas). Iš karto būtina pastebėti, kad Lietuvos visuomenės susidomėjimas steigiamais Aukštaisiais kursais buvęs didelis. Tai liudija faktas, kad vien per kelias dienas nuo skelbimo laikraštyje pasirodymo atsiliepė apie 600 jaunuolių, iš kurių beveik trys ketvirtadaliai pareiškė norą studijuoti gamtos, matematikos, medicinos ir technikos mokslus¹⁸.

Iškilusi naujoji organizacija – AMD entuziastingai ėmėsi veiklos, kurios viena svarbiausių apraiškų – buvo lėšų, reikalingų AK kaupimas. Tam tikslui pasiekti pasitelkti įvairiausi būdai: nuo suruoštos loterijos iki betarpiškų kreipimūsi ne tik į Lietuvos visuomenę, bet ir į užsienio lietuvius dėl materialinės pagalbos. Pavyzdžiui, aukų rinkimui Amerikoje buvo įpareigotas dr. Jonas Šliūpas, o tėvynainius turėjo patraukti siūlymas paaukojus tam tikrą auksinų sumą, galimybė tapti tikroju ar amžinuoju AMD nariu.¹⁹

Nacionalinės aukštosios mokyklos pirmtakas – Aukštieji kursai ir matematikos studijos juose

¹⁵ *Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune*. Memorandumo tekstas. Vilnius, 1967, p. 39.

¹⁶ Aukštieji kursai Kaune. *Tauta*, 1919. Gruodžio 10, p. 2.

¹⁷ J. V-G.[Vabalas-Gudaitis], Apie Aukštųjų kursų įsteigimą. *Švietimo darbas*, 1919, Nr. 2/3, p. 20.

¹⁸ *Pirmoji aukštoji Lietuvos mokykla. Aukštieji kursai*. Kaunas, 1920, p. 9.

¹⁹ *Aukštųjų kursų tarybos veiklos dokumentai*. LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 2. L. 516, 556; *Aukštųjų mokslų draugijos valdybos 1922 m. sausio 31d. raštas*, KRVA. F. R 219. Ap. 1. B. 210. L. 6; Z. Žemaitis. Aukštųjų kursų reikalai. *Tauta*, 1919, gruodžio 16, p. 1.

Lietuviško aukštojo mokslo židinio įkūrimo data – 1920 m. sausio 27 d., kai Švietimo ministerijos salėje iškilmingai patvirtinamas Z. Žemaičio žodžiais tariant, „mūsų Tautos gyvenimo istorinis aktas“²⁰ ir paskelbiama apie Aukštųjų kursų atidarymą. Tai įvyko AMD ir jos iniciatoriaus– Z. Žemaičio, prisiėmusio lyderystę, nuoseklių pastangų dėka. Kita vertus, šitas įvykis liudijo tautos dvasinę nepriklausomybę, nes anot valstybininko Augustino Valdemaro, kalbėjusio toje iškilmėje, „veik aksioma yra, kad be gimtosios kalbos mokslas negalimas. Su gimtąja kalba gimsta ir kultūra. Jei mokslas nori eiti į plačiąją visuomenę, jis gali tai padaryti tik savo krašto kalba“²¹.

Skirtingai nuo veikusių Vilniuje 1919 m., Kaune įkurtieji buvo jau universalūs kursai, prilygę aukštosios mokyklos (universiteto) tipui. AK valdė taryba, kuri tvirtino numatytų skyrių lektorius, rinko AK vadovą. Pastaruoju pirmaisiais metais tapo Z. Žemaitis, kantriai visai Lietuvai diegęs mintį, kad atgimęs „mūsų kraštas kuo greičiausiai pradėtų pats rengti profesionalus“²².

AK įstatai buvo švietimo ministro patvirtinti 1919 m. gruodžio 27 d. Juose įvardijama apie AK steigiamus šešis skyrius, kurie, kaip žinia, ateityje prilygę fakultetams ir apėmė humanitarinius, socialinius, realiuosius (gamtos) mokslus. Šiame sąrašė buvo įtrauktas ir Matematikos-fizikos skyrius (MFS).²³ Pirmoji aukštoji lietuvių mokykla pakvietė į studentijos gretas apie 500 Lietuvos jaunuolių (iki 1920 m. vasario mėnesio pradžios buvo priimta apie 300 tikrųjų klausytojų ir apie 200 laisvųjų klausytojų²⁴). Atitinkamai MFS pirmojo semestro studijoms pakviesta 20 studentų (11 tikrųjų klausytojų ir 9 laisvieji klausytojai)²⁵, o jų amžius svyravo tarpe 25-30 metų. Pagal įstatus laisvasis klausytojas, išlaikęs egzaminus iš vidurinės mokyklos kurso ir pristatęs pažymą apie tai, galėjo tapti tikruoju klausytoju.

Pradžioje kaip prisipažįsta pats vadovas Z. Žemaitis, kad „A[aukštuosiuose-J.B.]. Kursuose darbas eina nepuikiausia, bet ir neblogiausia“²⁶. Taigi, nors ir nelengvai, bet su dideliu entuziazmu iškilusių nacionalinio universiteto pirmtako – AK, o drauge juose gyvuojančio MFS, veikla sėkmingai įsisiūbavo. Iš pradžių – 1920 m. studentai į paskaitas rinkosi popietinėmis

²⁰ Zigmąs Žemaitis. Straipsnių rinkinys. Ats. red. A. Piročkinas. Vilnius, 1979, p. 156.

²¹ Aukštųjų kursų atidarymas (tęsinys). *Lietuva*, 1920. Sausio 30, p. 3.

²² Zigmąs Žemaitis. Straipsnių rinkinys. Ats. red. A. Piročkinas. Vilnius, 1979, p. 153.

²³ Aukštųjų kursų įstatai. *Švietimo darbas*, 1919, Nr. 2, p. 11-12; *Pirmoji aukštoji Lietuvos mokykla. Aukštieji kursai*. Kaunas, 1920, p. 23.

²⁴ B. Čėsnyš. Lietuvos universiteto įsikūrimas ir pirmi gyvenimo metai. *Lietuva*. 1923. Vasario 20, p. 3.

²⁵ J. Banionis. Matematika Aukštuosiuose kursuose Kaune: studijos ir dėstytojai. *Lietuvos matematikos rinkinys. LMD darbai*, 51 tomas, 2010, p. 190.

²⁶ Zigmąs Žemaitis. Straipsnių rinkinys. Ats. red. A. Piročkinas. Vilnius, 1979, p. 157.

valandomis Kauno pirmosios valstybinės gimnazijos rūmuose²⁷. Jei pradinis AK kūrimas vyko draugijų bei visuomenės pastangomis ir lėšomis, tai jau vėliau – pirmaisiais jų veiklos mėnesiais ėmė susilaukti valstybės paramos, o antraisiais gyvavimo metais subsidijos mokslo reikalams tapo reguliariomis²⁸. 1921 m. AK persikėlė į atsilaisvinusius Komercinės mokyklos rūmus (Donelaičio ir Mickevičiaus g. kampas), kur MFS paskirtas vienas kambarys²⁹. Tačiau patalpų stoka dar jautėsi ir 1921 m. vertė būti nuomininkais: teko naudotis Pašto ir telegrafo valdybos, Aukštųjų karininkų kursų, Karininkų klubo pastatais³⁰.

MFS studijuojantieji matematiką turėjo išeiti pagrindinius aukštosios matematikos dalykus. Būtent: analizinę geometriją, sferinę trigonometriją, aukštąją algebrą ir determinantų teoriją, diferencialinį ir integralinį skaičiavimus, braižomąją geometriją, diferencialinių lygčių integravimą (sprendimą), skaičių teoriją, tikimybių teoriją, variacinį skaičiavimą.³¹ Pradžioje įvardintų paskaitų skaitymu ir praktinių užsiėmimų vedimu rūpintis pavesta vienai pagal AK struktūros pradinį variantą nustatytą Matematikos katedrai. Ilgainiui gerėjant materialinei būklei (tai liudija sąmata, skirta 1921 m.)³² skiriamas dėmesys ir matematikos mokslo plėtojimui. 1921 m. birželio 17 d. AK tarybos sprendimu numatytos jau dvi matematikos katedros: viena – Geometrijos, o kita – Matematinės analizės.³³

MFS vedėjo pareigos pelnytai patikėtos vienam AK organizatorių ir jų pirmajam vadovui – Z. Žemaičiui, o matematikos paskaitoms skaityti dar 1919 m. spalio mėn. buvo numatyta kviesti 5 matematikus – 1 profesorių, 3 docentus ir 1 asistentą.³⁴ Pirmosios lietuvių aukštosios mokyklos – Aukštųjų kursų matematikos lektorais be jau paminėto Z. Žemaičio tapo: Julijonas Graurogkas (1885-1968), Liudas Daukša (1890-1948), Jurgis Čiurlys (1881-1959), Bernardas Kodatis (1879-1957) ir Platonas Jankauskas (1860-1941). Pagrindinius aukštosios matematikos dalykus teko dėstyti Z. Žemaičiui (aukštoji algebra, diferencialinis ir integralinis skaičiavimas), B. Kodačiui (sferinė trigonometrija, analizinė geometrija ir determinantų teorija), J. Graurogkui (analizinė geometrija, braižomoji geometrija) bei P. Jankauskui (diferencialinis skaičiavimas). Prie jų netrukus prijungusiam J. Čiurliui buvo pavesta dėstyti braižomąją geometriją, o nuo 1920 m.

²⁷ *Aukštųjų kursų pirmojo semestro veikla*. LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 37. L. 6.

²⁸ Čėsnyš B. Lietuvos universiteto įsikūrimas ir pirmi gyvenimo metai. *Lietuva*. 1923. Vasario 20, p. 3.

²⁹ *Aukštųjų kursų pirmojo semestro veikla*. LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 37. L. 6.

³⁰ *Aukštųjų kursų 1921 m. rudens semestro veikla*. LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 37. L. 42-45, 96-97.

³¹ *Pirmoji aukštoji Lietuvos mokykla. Aukštieji kursai*. Kaunas, 1920, p. 23.

³² Lietuvos universiteto sąmata 1921 m. *Švietimo darbas*, 1920, Nr.11, p. 61-66.

³³ *Aukštųjų kursų tarybos veikla*. LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 3. L. 27.

³⁴ *Aukštųjų kursų 1921 m. rudens semestro veikla*. LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 37. L. 96.

rudens semestro darbus pradėjusiam L. Daukšai atiteko sferinė trigonometrija ir braižomoji geometrija.³⁵

AK priimtieji skyrių planai bylojo nuodugnius matematikos studijas, nuosekliai pagrįstas pagrindinėmis matematikos teorijos sudedamosiomis dalimis. Juose aukštosios matematikos dalykai rikiuojami prisilaikant klasikinės, universitetuose įsivyravusios tvarkos. Pirmajame ir antrajame kurse: analizinei geometrijai savaitei paskirta po 2 teorinės ir 1 praktinę, o diferencialiniam skaičiavimui – po 4 teorines ir 1 praktinę. Be to pirmajame kurse buvo dėstyta sferinė trigonometrija, kuriai teko savaitėje po 3 teorines valandas. Trečiajame ir ketvirtajame kurse integraliniam skaičiavimui paskirta po 4 teorinės ir 2 praktinės savaitines valandas. Dar pastaruosiuose kursuose dėstyta braižomoji geometrija, skiriant jai savaitėje po 2 teorines ir 2 praktines valandas, o baigiamajame kurse numatytoms tikimybių teorijai ir skaičių teorijai paskirti po 2 teorines valandas atskirai kiekvienam dalykui.³⁶ Aukštiesiems kursams sutvirtėjus, tarybai jau rūpėjo ne tik lektorių gretų formavimas, bet ir jų kvalifikacijos reikalai. Pavyzdžiui, 1921 m., baigiantis pavasario semestru, nutarta atrinkti kandidatą ir pasiūsti į užsienį metams tobulintis grynosios matematikos srityje.³⁷

Pagrindinė paspartis studijuojantiems matematiką klausytojams buvo paskaitų konspektai. Kadangi didesnė dalis lektorių baigė mokslus Rusijoje, tai jų rekomenduojami aukštosios matematikos vadovėliai buvo rašyti rusų kalba: K. A. Andrejevo „Pagrindinis analizinės geometrijos kursas“, N. N. Makarovo „Braižomoji geometrija“³⁸ ar G. Delf'o „Diferencialinio ir integralinio skaičiavimo užduočių rinkinys“, P. A. Nekrasovo „Tikimybių teorija“³⁹. Tačiau buvo siūlomų knygų ir kitomis kalbomis, pavyzdžiui, vokiečių: O. Bierman'o „Aukštosios matematikos elementai“ ar A. M. Legendre „Skaičių teorija“⁴⁰. Tuo pačiu pradėta galvoti ir apie aukštosios matematikos vadovėlių sava, lietuvių kalba rengimą. Žinoma, kad 1921 m. Z. Žemaitis jau rašė savo „Diferencialinės skaičiuotės kurso“ pirmąją dalį.⁴¹

Po dviejų entuziastingos veiklos metų AK (dar kartais įvardijami kaip Lietuvos aukštieji kursai), atlikę lietuviško aukštojo mokslo kuriamąją misiją, peraugo į naują kokybę ir virto tvirtais lietuvių nacionalinio universiteto pamatais. Pasikeitus tiek tarptautinei, tiek vidaus padėčiai, tačiau

³⁵ J. Banionis. Matematika Aukštuosiuose kursuose Kaune: studijos ir dėstytojai. *Lietuvos matematikos rinkinys. LMD darbai*, 51 tomas, 2010, p. 189.

³⁶ *Aukštųjų kursų 1921 m. rudens semestro veikla*. LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 37. L. 96-97.

³⁷ *Aukštųjų kursų tarybos veikla*. LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 3. L. 29.

³⁸ *Aukštųjų kursų 1921 m. rudens semestro veikla*. LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 37. L. 144-145, 156.

³⁹ Aukštųjų kursų knygos KTU bibliotekoje, parengė E. Korzonaitė. www.ktub.labt.lt/a/kursai (prieiga žiūrėta 2020 02 02).

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Aukštųjų kursų 1921 m. rudens semestro veikla*. LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 37. L. 150.

Steigiamajame seime užsitęsęs ginčams svarstant dar 1921 m. rudenį pateiktą naująjį universiteto statuto projektą, ministrų kabinetui (pirmininkas Ernestas Galvanauskas) teko ryžtis priimti svarbų, ilgai lietuvių inteligentijos puoselėtą sprendimą, kuriuo būtų sutvirtinta jaunos valstybės dvasinė nepriklausomybė. 1922 m. vasario 13 d. Lietuvos respublikos vyriausybė, remdamasi anksčiau – 1918 m. gruodžio 5 d. patvirtintu Vilniaus universiteto Statutu, nusprendžia ne vėliau kaip per tris dienas atidaryti Lietuvos universitetą. Tos pačios dienos data pasirodo ir prezidento Aleksandro Stulginskio įsakas, kuriuo skelbiama apie 1922 m. vasario 16 d. Kaune atidaromo universiteto branduolį.⁴² Tokiu būdu, suvalstybinus AK, iškyla *Lietuvos universitetas* (nuo 1930 m. tampa Vytauto Didžiojo universitetu), o įgyvendinant statutą sukurtajame Matematikos gamtos fakultete (MGF) koncentruojasi matematikos mokslas.⁴³ Dabar jaunam lietuviškam universitetui iškeliami du aktualūs uždaviniai: pirma, rengti savas intelektualines pajėgas, kurių nepaprastai stokojo valstybės kultūrinis ir visuomeninis gyvenimas, antra, pradėti bei toliau plėtoti profesionalų mokslinį tiriamąjį darbą Lietuvoje.

Išvados

Atkūrus Lietuvos valstybę buvo svarbu sutvirtinti jos pamatus, rūpinantis ne tik tautos materialine gerove, bet ir kuriant šalies dvasinę nepriklausomybę. Tam turėjo būti plečiamas šviesuomenės sluoksnis, rengiant nacionalinius specialistus įvairiausioms valstybinio gyvenimo sritims.

Nepaisant jaunai valstybei besiklostančios nepalankios tarptautinės padėties ir dėl to jos vidaus gyvenimą slėgusių sunkumų, laikinoje sostinėje Kaune visuomenės pastangomis įkuriami universalūs kursai-Aukštieji kursai (AK), prilygę aukštosios mokyklos (universiteto) tipui. Jų iniciatorius ir vienas steigėjų – Zigmas Žemaitis, nuosekliai pabrėždavęs aukštosios mokyklos Lietuvai svarbą ir būtinybę savame krašte ruošti profesionalus.

Per dvejus AK gyvavimo metus buvo padėti tvirti pagrindai būsimam universitetui. Suformuotas personalas iš esmės sudarė kuriamojo universiteto branduolį, o įsigytos pirmosios mokslo priemonės, knygos bei išgautos patalpos – aukštosios mokyklos bazė.

AK pirmąkart istorijoje Kauną pavertė universitetiniu miestu, o juose veikę skyriai klojo pagrindus universiteto, kartu ir Matematikos gamtos fakulteto, kūrimui.

⁴² *Lietuvos universitetas. 1922-1927 m. apyskaita*. Kaunas, 1928, p. 36.

⁴³ *Lietuvos universiteto Matematikos gamtos fakulteto skyriai, dėstomieji mokslai ir mokslų eigos taisyklės*. Kaunas, 1922, p. 5.

Literatūra ir šaltiniai

- Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune.* Vilnius, 1967.
- Banionis J. *Matematikos mokslo raida Lietuvoje 1920-1940 m.* Vilnius, 1994.
- Lietuvos universitetas. 1922-1927 m. apyskaita.* Kaunas, 1928.
- Lietuvos universiteto Matematikos gamtos fakulteto skyriai, dėstomieji mokslai ir mokslų eigos taisyklės.* Kaunas, 1922.
- Pirmoji aukštoji Lietuvos mokykla. Aukštieji kursai.* Kaunas, 1920.
- Zigmas Žemaitis. Straipsnių rinkinys. Ats. red. A. Piročkinas. Vilnius, 1979.
- Zigmas Žemaitis. Bibliografijos rodyklė ir fotografijų rinkinys. Vilnius, 2008.
- Aukštųjų kursų įstatai. *Švietimo darbas*, 1919, Nr. 2, p. 11-12
- Aukštieji kursai Kaune. *Tauta*, 1919, gruodžio 10, p.2.
- Aukštųjų kursų atidarymas (tęsinys). *Lietuva*, 1920, sausio 30, p.3.
- Ažubalis A. Aukštojo mokslo lietuvių kalba organizatorius, pirmasis Lietuvos matematikos pedagogas. *Mokslo Lietuva*. 2014. Liepos 20, p.3.
- Banionis J. Matematika Aukštuosiuose kursuose Kaune: studijos ir dėstytojai. *Lietuvos matematikos rinkinys. LMD darbai*, 51 tomas, 2010, p. 189-191.
- Čėsnyš B. Lietuvos universiteto įsikūrimas ir pirmi gyvenimo metai. *Lietuva*. 1923, vasario 20, p. 3.
- J. V-G.[Vabalas-Gudaitis], Apie Aukštųjų kursų įsteigimą. *Švietimo darbas*, 1919, Nr. 2/3, p.20.
- Kubilius J. Profesorius Zigmas Žemaitis. *Lietuvos matematikos rinkinys*, 45 tomas, 2005, p. 13-22.
- Lietuvos universiteto sąmata 1921 m. *Švietimo darbas*, 1920, Nr.11, p. 61-66.
- Žemaitis Z., Aukštųjų kursų reikalu. *Tauta*, 1919, gruodžio 16, p.1.
- Aukštųjų kursų tarybos veikla* . LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 3. L. 27.
- Aukštųjų kursų tarybos veiklos dokumentai.* LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 2. L. 516, 556;
- Aukštųjų kursų 1921 m. rudens semestro veikla* . LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 37. L. 42-45, 96-97.
- Aukštųjų kursų pirmojo semestro veikla* . LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 37. L. 6.
- Aukštųjų mokslų draugijos valdybos 1922 m. sausio 31d. raštas*, KRVA. F. R 219. Ap. 1. B. 210. L. 6;

MGF tarybos 1922 m. kovo 9 d. posėdžio protokolas. VUB RS, F. 96. VDU-1, p. 16.

Aukštųjų kursų knygos KTU bibliotekoje, parengė E. Korzonaitė. [www.ktub.labt.lt /a/kursai](http://www.ktub.labt.lt/a/kursai)
(prieiga žiūrėta 2020 02 02).